

ПРИЛОЗИ

Мр. Ленка Челебић

ПРЕПИС IV КЊИГЕ НОТАРСКИХ СПИСА У ДРЖАВНОМ АРХИВУ У КОТОРУ

Овим приказом желимо да скренемо пажњу на постојање преписа IV књиге Аста notarilia у ДА Котор. Наиме, од најстарије грађе на латинском и староталијанском језику, која обухвата XXII књиге нотарских записа, I књига је штампана, у стадију преписивања је IX, а у архивском депоу налази се препис IV књиге. Ради се о књизи добре очуваности од 761 странице, 398 фолија, са доста празних листова (вјероватно неисписаних због евентуалног наставка судског процеса, до којег није дошло, јер је спор био поништен), писаној комбиновано латинским и старовенецијанским језиком. У њој су издвојени записи парница на тада уобичајен процедурални начин, дакле petitiones (тужбе), responsiones (одговори оптужених), duplicationes (одговори тужитеља), responsiones duplicationi (одговори и противодговори странака), triplicationes (задњи нови поднесци тужитеља), responsiones triplicationi (одговори на трипликације), и sententiae (пресуде донесене судом). Генерално речено петиције и сентенције су скоро увијек на латинском а остали записи на старовенецијанском. Нотарске формуле су увијек на латинском. Временски прва је парница са датумом 9. X. 1430, а посљедња са датумом 9. XI. 1431, што значи да на основу ове књиге имамо детаљан увид у оно шта се збивало пред которским судом у току једне године. Суд је засиједао у саставу предједавајућег комита и капетана у истој особи - Николе

Писанија и тројице судија бираних на годину дана из редова которског племства (*iudex annualis*). На располагању је имао тројицу гласника (*praesones*), Луку, Бошка и Гојка (који су испоручивали позиве за суд онима који су се служили стародаматинским романским дијалектом) и једног словенског гласника, Ратка (за позиве упућене словенском становништву). Њега наши извори спомињу као "komandadora". Записе су водили "cancellarius communitatis" Johannes Luxa (записивао на латинском и талијанском) и "cancellarius sclavus" Stephanus Calogiurgievich. Нису сачувани записи словенског канцелара, али реално је претпоставити да је морао постојати бар концепт оптужби на словенском језику. Др Илија Синдик наводи да се у документима јавља словенски нотар тек под млетачком влашћу и то которски грађанин Стефан Калођурђевић (1436-1462) и Наталис Мекша (1470-1472). Помени истог Стефана у IV књизи АН би онда помјерили границу за пет година раније.¹

Суд је увијек засиједао на основу пријаве, односно подстрека једне од странака, али увијек није донио и одлуку. Радило се о типичном средњевјековном типу градског суда који је био надлежан за претрес и кажњавање мањих пријеступа, али и за блаже форме кажњавања попут нпр. новчаних казни, шибана, шибикања (шибање и јавно брукање сријећемо, додуше, у *Acta Albaniae* у много већој мјери, али оне су спадале свакако у надлежност и которских судија), затвор, односно протјеривање из града и дистрикта. Једним принудним средствима су располагале црквене власти (*interdikt*, *bannum*, *v. napr V knjigu AN, pagina 21*), другим венецијанске (*teži zatvor - carcer inferior*, *dekaritacija* etc.). Которски суд је понајвише доносио одлуке из области цивилног права (имовински спорови, спорови због надница, новчане проневијере и изневјерених обећања, спорови између братовштина). Суд је могао да доноси одлуке и у области процесног права, то јест ако се радило о недоумицама око надлежности или доказних средстава. Занимљиво је како, уз сву разноликост својих статута, судови у многим средњовјековним градовима раде на сличан начин.² Један од феномена средњег вијека је истовремена политичка и геополитичка аутархија и универзалност вриједносног система утемељена на заједничком религиозном и образовном начелу, ма гдје да се налазимо.

Извори не наводе да ли је поред билингвности у которском суду постојала и подјела послова, као што је било уобичајено у већим градовима са

¹ Комунално уређење Котора, Београд 1950, стр. 107

² Препоручујемо као вриједну пажње нпр. студију *Suzane Burghartz Leib, Ehre und Gut. Delikvenz in zurich Ende des 14. Jhdts, Zurich, Chronos 1990, 321*, која се бави овим специјалним питањем на веома темељит начин.

већом агендом (нпр. у Прагу, прим.³) гдје је општинским властима стајао на располагању један писар - *concipijent*, други преписивач. У сваком случају, у Котору се спомиње *protonotarius* (главни писар) и *notarius* (његов подређени). Али послови писара су били сложеније природе; он је радио на састављању повеља и важних докумената. У већини градова је био ангажован и порески писар који је записивао, али није и печатом потврђивао (јер печат је био у рукама повлашћеног протонотарија) пореске листе. Записивање тестамената је био даља, и уз то и деликатна и злоупотребљива, дужност писара. Писари, ови први плаћени службеници, били су присутни код сваког важног збивања. Свако посланство је имало по бар једног у свом саставу. Писари су редовно учествовали у школској настави као предавачи. Иако можемо с правом приговорити њиховом латинском, радило се о особама са бар тривијалним знањем (мислимо на *trivium*, прва три степена од седам вјештина на којима се темељио средњевјковни образовни систем, дакле граматику, дијалектику и реторику), често о одбјеглим студентима и т.сл., а у ранијим временима (дакле, до XIII вијека, док није уведена заклетва) писар је могао бити и духовно лице, нпр. Петар Никола "de Zenthivan" се потписује као "*clericus Zagrabiensis dyoecesis*".⁴ Писари су уживали углед; повреда градских књига се кажњавала строго, негдје и смрћу. На примјер, у Сплиту се кривотворење исправе третирао као крађа или злочин.⁵ У Котору, за исто се предвиђа одсијецање десне руке.

Рад нотара су надзирали аудитори у саставу тројице которских племића, бираних на 6 мјесеци.

Треба споменути и адвокате који се често спомињу у изворној грађи. У конкретном случају, адвоката су понајвише ангажовале жене. Но, на адвоката (*advocatus Curiae*) је имала право свака странка и није смјела да буде одбијена. Такође адвокате је плаћала општина. Ваља истаћи да је пријепис тачан и темељит, и да би, пошто је лавовски дио посла завршен, било веома корисно покренути иницијативу за његово објављивање, наравно, са резервом претходне контроле и са допунама. У прилог овом приједлогу стоји и чињеница, да би се тако отворио поглед у грађу у ДА Котор најстаријег раздобља, јер је између I књиге коју је објавио Мауер и IV књиге била разлика непуних сто година (I књига обухвата године 1326-1335), па би се последице могло приступити селективном али илустративном штампању

³ Види нпр. Zikmund Winter, *Kulturni obraz českých měst*, Културна слика чешких градова, Праг 1982

⁴ Види *Acta et diplomata ragusina I/1* Београд 1934, стр. 144, бр. LXXVI

⁵ Види: Грга Новак, *Повијест Сплита I*, Сплит 1957

грађе, јер Мауегова књига садржи други тип грађе, углавном тестаменте, купопродајне уговоре, свадбене уговоре итд⁶. *Без објављивања аџенде не можемо да остваримо најредак у иџроучавању иџрошлости, јер историјска суштини није сјиварана само ефектиним иџовељама, но иџрије свеџа свакодневницом.*

Приступимо сада прегледу садржаја појединачних парница. За разлику од свих записа и уговора на које наилазимо нпр. у књизи V, овдје долазимо до многих занимљивих података о збивањима, менталитету и језику којим су говорили тадашњи становници Котора.

Подаци о страницама се односе на препис, а бројеви фолија на оригинал.

Прва парница преписа, folio IX-XI, садржи спор између удовице Николе Пасере, Славуше и сер Букића Буђе, због винограда и куће који спадају у наслѣдство по Николи. Наиме, удовица је тражила дозволу да прода плац да би измирила дугове покојног мужа. Против тога се побунио сер Букић, зет Николин, јер посјед наводно припада њему. Суд је одлучио у корист удовице, јер је Никола за живота прихватио у домаћинство и старао се о дједи Букића о свом трошку; уз то, посјед, на којем је била саграђена кућа, ако 3 мјесеца нико не протестује, постаје трајно власништво (possessio firma). Бучић је изгубио и био осуђен да плати судске трошкове. Незадовољан пресудом, упутио је противтужбу у Венецију.

На стр. 15-17 преписа, folio XII-XIII, записа је парница између Рачана Ненадића са туторима наслѣдника покојног сера Јакоба Нигра благајника (camerarius) због дуга. Са туторима Јакоба Нигра, Јулијаном Лауреданом и Баском Бизантијем, водио је спор и прокуратор манастира Св. Фрање, због неког плана (19-23 пријеписа, folio XIV), а Лука Абатин због преосталог потраживања за товар соли у износу 39 пп 9 гр (folio XVI-XVII), унесене у "пословну књигу" (quaderno). Овај запис је интересантан и због помена куге, "од које су тада сви бјежали". И овај дуг су тутори морали да врате од заоставштине покојника.

Позиција татора заоставштине Јакоба Нигра је била незавидна, како видимо из даљих записа: тако су против њих покренуте тужбе због сребрног мисала⁷ нарученог за цркву (32-39 преписа, folio XX-XXII), а због даљих дугова (23--28, XVI-XVII; 39-44, folio XIII). Тутори су одбијали све оптужбе узалуд, јер је суд био увијек на страни потражилаца. Овај тужни

⁶ Monumenta Catarensis, vol I, II, приредио Antun Mayer, ЈАЗУ; Загреб 1951

⁷ Види студију Dieter Jetter: Das europaische Hospital, Koln, Du Mont Buchverlag 1989

комад се наставља и на folijama V књиге АН (pagina 22), гдје је своја потраживања изнела и Нигрова слушкиња Боња.

На страни 44-47 налазимо запис о парници Луке Пелегриновог и ортака против Матика Тонка и ортака. Ради се о класичном спору између братовништва због жетве: двије групе су се, наиме, у Рисну договориле да све што буде посјечено, буде заједничко. Оптужена странка пориче уговор да све што посијеку "Vlachi" буде заједничко. Изричито наводи, да је тада "дошао један Влах и тражио да их примимо у друштво, и онда смо се договорили да оно што посијечемо буде у друштву".

Занимљива је парница на страни 47 пријеписа, фолио XXVII-XXXI која води потиче из године 1428. Сер Трипко Биндо тужи Миомана Богдашића због насилног продора на посјед у Каваћу. Миоман је тврдио да је посјед годинама његов и да он и његова породица посједују привилегије. Трипко је, међутим, власништво доказао на основу докумената - посјед је купио његов отац, а он га је наслиједио. Упркос Миомановим увјеравањима, да су он и његови вјерни вазали поданици и слуге и да су сваке године редовно плаћали дажбине "попут оних које зову Паштровићи" суд је одбио одбрану због неподобних свједока; сви су, наиме, изузев једног, били сељаци, и "према которском статуту сељаци не смију да свједоче против грађана" ("villani contra cives testificari non possunt"). Уз то, "testimonium unius - testimonium nullius".

На стр. 61-63 преписа, folio XXX, забиљежена је парница Трипка Лумовића и браће Милчевића. Трипко је, наиме, дао Милчевићима на чување виноград и имање у Грбљу, јер "је Грбаљ прешао у руке деспота и он није могао да издржи тиранију" и зато је отишао у Словенију.

Након газдиног повратка, Милчевић није хтио да му врати посјед. Спор је поништен, јер је тужена странка одбила да се појави на суду.

На стр. 63-68 преписа, folio XXVI-XC налазимо запис спора који је водио сер Никола Болица са Грбљанима, браћом Грубојевић, због земљишта. Наиме, радило се о браћи, од којих је један на самрти, немајући синова, завјештао преосталој браћи свој иметак, под условом да наслједници исплате дуг патрону имања Николи Болици. Како то нису учинили, Никола их тужи и тражи да му врате посјед. Занимљиво је, како је Никола Болица образложио одбацивање одбране. Наиме, "посадници не смију да свједоче на суду" ("posadnici autenticari non debeant"). Оптужени на основу Статута истиче, да људи из Грбља нису посадници, него становници (abitatori), и даље, да нису "vlastaci". Ту вјероватно имају у виду степен слободе који им је дозвољавао да се појављују на суду слободни грађани, док је лична слобода посадника била ограничена, а властака минимална. Исход парнице ни-

је наведен, вјероватно зато што се одлука у вези са грбаљским привилегијама како видимо и даље препуштала вишој истанци. Наводи се само да је кнез послао Радича "командатора" (ваљда кнез за Словене изван града) да учини претрес на лицу мјеста.

На стр. 69-75, folio XCІ опет се налази тужба против татора Јакоба Нигра у вези са дугом, овог пута од стране кастелана Живана Лукше и Бартоломеја од Спинлинберга (град у Италији у провинцији Удине на ријеци Таглиаменто) - стрижелца (balistarius).

На стр. 75-88, folio XCII-XCV је плебан цркве Св Јакова Стојко Окуша тужио госпу Катарину, удовицу Бакоја Наловог, због неуплаћивања годишње дажбине на коју се обавезао покојни муж. Катарина се бранила да не посједује ништа осим мираза. Како је мираз неутуђив, плебан није могао да од ње изнуди новац. Катарина га је упутила на своје синове који су наслиједили иметак покојног Бакоја. Сличних спорова налазимо у изворима много, јер је католичка црква каткад морала веома разантно опомињати своје дужнике и вјернике да испуне своје обавезе, често дате у стању узбуђења, па заборављане.

На стр. 89, folio XLVI-XLVII, наилазимо на спор тројице браће, синова сер Лаурента, који је покренуо Зунко против Трипка и Никше због подјеле наслједства по оцу. Парница се завршила узајамном нагодбом.

На стр. 93, folio XLVIII-LII, Павао Стјепов је тужио морнара Вокаћа због 24 златна дуката: Вокаћ одбацује тужбу - дуг је платио у житу. Он је, наиме, кренуо бродом да за Павла купи жита али, несрећом, напали су га гусари и понијели му новац, а њега заробили. О пиратерији види и даље.

На стр. 100, folio LIII-LV, Драгоје син покојног сера Луке Драговог и Драго син покојног Марка Драговог туже Букића, сина сера Павла Буће због мајчиног мираза у висини од 1.000 перпера и хаљина. Букић се брани да је као мираз добио само 1.000 перпера и ништа више, а новац је његова супруга добила од првог мужа Луке Драговог, и онда хаљине не спадају у њен мираз. Међутим, суду је достављена исправа о продаји посједа у сврхе израде хаљина, како је у запису изричито наведено. Такође суд (не у потпуном саставу, јер је један од судија био у сродству са туженим) пресудио да Букић мора да среди да се изради исправа о додатку миразу и да плаћа судске трошкове.

На стр. 113, folio LVI-LX, је Радула, жена Алегрета Петровића, покренула парницу против повјереника свог покојног оца. Доставила је његов тестаменат од 1427 године. Радула тражи да јој признају наслједство

њеног брата који је умро од куге; суд јој је изашао у сусрет, прогласивши је универзалном наслѣдницом на основу приложеног тестаментa.

На стр. 126, folio LXI-LXVII, налази се запис процеса Радуле, кћери покојног Радмила Соколовића и жене Алегрета Петровића против Прибоја Босића. Прибоје је бивши муж Домуше кћери Јакше Косомора и жене Радулиног оца Радмила; њему је она донијела мираз у висини од 80 перпера и имали су сина. Када је Радмило умро, Домуша се удала поново. Након извјесног времена и она је преминула, оставивши иметак сину Јакши. Јакша је умро од куге, па Радула тражи да се јој врати мајчин мираз. Доставила је очев тестамент. Прибоје се брани, тврдећи да од покојне Домуше није добио мираз у новцу и уз то је у својој кући прихватио женину браћу и родитеље. Као треће, наводи да свједочење једне особе нема важност. Странке су се нагодиле.

На стр. 136, folio LXVIII-LXXII, сријећемо још једне тужиоце тудора заоставштине Јакоба Нигра због потраживања. И овога пута су тудори одбацили оптужбу и такође овога пута је суд одлучио у корист повјериоца. Застанемо мало код ове парнице. Марин Друшко је, дакле, тужио старатеље заоставштине Јакоба Нигра, и доказујући своја права достављањем Јакобове признанице. Старатељи наводе да запис, иако је писан Јакобовом руком, не вриједи, јер "Статут прописује да не вриједе записи који су писани у Србији а не у Котору". Све што је приватно написано не вриједи без потписа свједока, премда се ради о особи камерарија. Његове цедуље имају вјеродостојност само ако се ради о званичним приходима и расходима. Марин побија тврдње прокуратора: према њему, которска пракса признаје вјеродостојност документу писаном у Котору од стране дужника, а једино у случају сумње да је исправа стварно писана лично, потребни су свједоци.

На стр. 146, folio LXXIII, тужи Радослава супруга Матка и бивша слушкиња сер Живка повјеренике бившег послодавца због исплате 7 перпера преосталог мираза; покојник је, наиме, обећао њеном оцу приликом склапања уговора о служби новац намјењен за њену удају, од којег је преостало да исплати горе наведени износ. Тудори одбацују њен захтјев као лажан, бранећи се да не могу да исплате нешто што није наведено у тестаменту.

На стр. 152, folio LXXIV-LXXV, Богић Јуројев тужи Рада Пукојевића; Раде му је, наиме, продао кућу на рате у року од три године. Будући да су странке склопиле овај уговор у таверни, суд је одбацио претрес, јер "у таверни се не склапају уговори о пословима међу добрим (што

значи: угледним) људима". Тужба је поништена у присутности Стефана славенског канцеларија (cancellarius sclavus).

На стр 159, folio LXXVI-LXXX, налази се парница између сер Бојеслава Бубанића и Богете Миосића са Превлаке (de Tombe) због посједа који је Бубанић купио прије но што је избила куга, а епидемија га је спријечила да трансакцију спроведе написмено. Како нема писаних исправа, парница нема исход. Богета се бранио, тврдећи да је патрон земљишта био митрополит Давид; када је избио рат и војска харала по Луштици, "ми смо се, осиромашени као просјаци, разбјежали на све стране. Када је умро Давид, на његово мјесто је дошао Митрополит Арсеније, и ми смо се вратили на своја огњишта". Запис звучи управо тако. Како знамо да је Давид наслиједио Арсенија а не обрнуто, приписујемо грешку непознавању мјесних прилика од стране администрације.⁴

На стр. 165, folio LXXXI-LXXXIII, читамо о парници Марина Друшка против Раденка због винограда и потраживања. Раденко је био Маринов наполичар (mecador). Пословали су на тај начин да је Марин позајмљивао Раденку новац а он му је враћао дуг од продаје вина. Тада је дошао један трговац из Љеша (de Alehio), именом Angelo de Pixa (Писа) и узео је вина на вересију. Раденко је напустио виноград без плаћања дуга.

Раденкова верзија је посве другачија: није било разлога да се вино даје на вересију, кад се могло продати у Котору. Нерашчишћени рачуни између њих двојице су ранијег датума. Раденко је свог послодавца тужио због дуга преко Малог суда ("zudesi picoli, curia parva"). Прије ће бити да је Марин желио да на тај начин смакне обавезу да своме наполичару плаћа дуг од 8 перпера, на што је био осуђен.

На стр. 174, folio LXXXIV-XCIV, тутори ванбрачног сина сера Драгоја сина сера Никше Баска туже Јубу, слушкињу калуђерица самостана св. Кларе, због 4 пара сребрних наушница који су припадали Бони, мајци дјечака и сестри Јубиној. Јуба тврди да је наушнице добила на поклон. Двојица свједока су потврдили да је Бона на самрти дала Јуби 3 пара наушница. Након увида у которски Статут који "изричито тражи да свједочење жена нема ваљаност" ("vult expresse quod testimonium mulieris pro nichilo habeatur") и да "тестамент и посљедњи распоред који нису изричито написани не важе", наређено је Јуби да врати наушнице и неку тунику и све ствари које је узела, те да плати судске трошкове.

На стр. 178, folio XCV-CLV, почиње процес Димитрија Мирковог против Николе Алексијевог због дуга за закуп куће. Никола Клисани плебан цркве Св. Јована и Марка, је продао половину куће Луцији кћери Бароја и жени Радише Балшића, под условом да иста након Николине смр-

ти плати његовим црквама 18 гроша годишње. Иста кућа је послије била заложена, но под условом да права цркве не буду оштећена и тако је нови власник половине куће Никола Алексин морао да плати од најма црквама 18 гр. годишње, Димитрију 2 перпера годишње и да плати судске трошкове.

На стр. 182, folio CLXXXVIII-CLXXXIX, налазимо процес Ратице, супруге Берника, и њене сестре Катарине против Johanna Biste и Никше сина Драгоја Лонга због тога што је њихова пријатељица ("ameda") Радослава за вријеме епидемије отуђила прстен са украсом ("smaldato") и плашт. Тудори су одбацили тужбу "јер властаци не могу да свједоче противу грађана" ("che li lastaci contra li citadini non po esser testimonii").

На стр. 185, folio СХС-СХСII, тужи Рада, удовица Живица Сладана тудоре насљедника покојног мужа који треба прије свега да јој исплате мираз. Тужена странка је одговорила да о миразу треба да постоји исправа, а не само усмена изјава ("dicemo de tal promese o dote dieno esser carte e non parole"). Парница је споразумно поништена.

На стр. 191, folio СХСIII-СХСVIII, тужи сер Никша Бакоје свог брата Нала због подјеле очевине. Како Нале није порицао кривицу, суд је одлучио у корист Никше. Арбитражу је извршио арбитер Лука де Паутин. До арбитраже, умира, дошло је на лицу мјеста.

На стр. 198, folio СХСIX, сер Стефан Лауренцио тужи Никшу Боганаџија због потраживања у износу 56 златних дуката. Стефан се жали како је, у својству цариника, умољен од стране Никше, у временима владавине Зана Балби, укрцао у Бару 16 коња, противно которском Статуту, пошто то мјесто не припада Млецима. Никша наводи, да је за исти преступ кажњаван Никола Јакетић, власник брода. Парница је одложена.

На стр. 200, folio ССИ-ССII, налази се парница која је такође покренута ради измирења дуга повјериоца Ратка Остојића и дужника Марина Друшка. Ратков отац је заложео Марину земљу за 3 перпера. Ратко жели да плати дуг и да поврати посјед. Марин одбија и позива се на одредбе Статута да, ако је земља држана више од двије године, прелази у власништво држиоца, и друго, да се земља у которском подручју продаје по обичају мјеста а не по прописима Статута. У суштини, он је Ратковом оцу купио земљу на његову молбу. Парница прекинута.

На стр. 203, folio ССIII-ССVIII, сер Трипе Баскојев тужи сер Стефана Гремсића због уговора са њим. Стефан је, према изјави тројице свједока, дао новац да му набави жито, но, по свој прилици, новац није припадао њему. Стефан признаје да је према Триповој наруџбини имао да отплови за Пирго (?) да укрца просо. Међутим, код Дубровника је наишао на лађе које су кријумчариле со. Одузета су му весла и морнари; на крају, кад

је коначно могао да крене по жито, више није било да се купи ни зрна. Суд је Стефана ослободио оптужбе и наредио вјечито ћутање.

На стр. 211, folio CCIX-CCX, биљежена је парница, у којој сер Трипо Бућа тужи повјеренике сер Симика де Болица због заложеног крста и пара наушница у укупној вриједности 15 перпера, а занимљива је због помена губаваца.

Лепрозоријум у Котору је постојао од 1431 г. на Шурању. Према документима, налазио се иза манастира св. Фрања. То је логично с обзиром на то да су се лепрозарији махом налазили на великим раскрсницама, на домаку градских зидина, јер су зависили од милосрђа великих комунитета.

Из исте године је сачуван и помен карантина (SN IV, 387) смјештеног на једну лађу из Јужне Италије. Иначе Котор је, као и све поморске луке, био изузетно угрожен кугом. Прва позната изолација на овим просторима се спомиње у Дубровнику (1377) а у Венецији је уведена тек 1423.⁷

На стр. 213, folio CCXI, златар Богић тужи колегу по занату златара Добрушка због неисплаћених 15 перпера за виноград који је припадао његовој мајци Маруши. Маруша је новац уврстила у мираз своје кћери и Добрушкове сестре, но како је кћер умрла без насљедника, Добрушко је њен мираз добио натраг. Добрушко се брани, тврдећи да је виноград припадао његовом оцу. Пресуда је донесена у Добрушкову корист јер је Богић позајмио Маруши 11 перпера на рачун винограда који је већ добила кћер у саставу мираза. Добрушко је након њене смрти обрађивао посјед и нико није протестовао и уз то ствари дате у мираз нико не смије да залаже и отуђује. Богић је осуђен да плати судске трошкове.

На стр. 219, folio CCXII-CCXXI, Славко Николић се спори са својим синовцем Ратком Петровићем из Грбља због посједа који је припадао патрону сер Симик и који су према договору о емфитеузи (livello) требало да обрађују и плаћају заједно. Ратко је присвојио већи дио посједа, јер Славко, осим кћери, није имао насљедника. Према Ратковој тврдњи, Славко је имао намјеру да му одузме посјед, дајући га у мираз својој кћери, а Ратко и његова браћа "могу да оду у бијели свијет". Парница није завршена.

На стр. 226, folio CCXXII-CCXXIII, Богдан кројач тужи слушкињу сер Трипка Баска. Слушкиња Серника (Херница) је преварила суд тврдећи да је у родбинским везама са Боном, тетком тужиоца, и присвојила је на тај начин насљедство. Сер Трипко је заступао своју слушкињу на суду. Суд је Серници наредио да врати све Богдану као ближем рођаку своје сестре.

На стр. 230, folio CCXXIV-CCXXVII, почиње спор сер Марколина Триповог и његове браће због посједа у Грбљу, од којег је покретач пар-

нице тражио свој дио. Након мајчине смрти четворица браће Нико, Марколин, Живко и Наталин су се договорили да ће од прихода споменутог посједа издржавати сестру Анушу. То потврђују и свједоци и суд одбија оптужбу.

На стр. 241, folio CCXXVIII-CCXXXI Аница, кћер Јулијана Леше и жена Николе златара тужи сина свог патрона Николу, јер је Никола имао код себе као залог њен златни прстен. Свједочено је да је Аница као бивша дадиља Јакше приликом свог вјенчања добила на поклон од гостију, Јакшиних пријатеља, шест прстена (као што је био обичај у Котору), а седми од свог вјереника. Тужба је споразумно поништена.

На стр. 249, folio CCXXXII-CCXXXV, налазимо парницу Јакше против исте Анице. Јакша тужи Аницу да му иста уплати трошкове њеног издржавања за вријеме када ју је његовао као рођену кћер (а била је нећака). Аница је одбила оптужбу јер је обављала кућне послове и тако је за своје издржавање зарадила. Уз то, она је кћер Јакшине супруге. Са њом је поступао грубо, чак је и истјерао из куће, "као што зна цијело сусједство, усред ноћи, јер се срамио да то учини дању". Аница сматра да је, за вријеме свог боравка у кући, заслужила "онај мизерни комадић хлеба", "јер слугама који служе по кућама дају храну добру, а не мизерну, а она није имала ни одјеће ни доброг издржавања". Јакша узвраћа како је залагао свој иметак, трговао и ризиковао своје здравље. Није истина да је служила, јер "оне које служе носе воду, иду у пекару и друго, а она није вршила послове које врше слушкиње (famule)". Оптужбе се настављају: Јакша је био у тамници, Аница је оптужена за простоту итд.

Ова бујица узајамних оптужби између очуха и пасторке садржи цитате из Библије (psalmi) и пословице (напр. "a bon intenditor basta poche parole" или "multi multa sciunt et se ipsos nesciunt et alios inspiciunt et se isos negligant") којима је Јакша желио да поткријепи своје тврдње. То је у практично вођеним АН изузетак да се неко позива на библију осим, наравно, заклетви.

Суд је Јакши наредио вјечито ћутање и осудио га је да плати трошкове парнице.

На стр. 260, folio CCXXXVI-CCXXXIX, Раде, ковач мачева (spatarius) тужи Радослава Братесевића због 40 перпера дуга. Како се између партнера радило о вишеврским пословима, посриједи су нерашпишћени рачуни.

На стр. 267, folio CCXL-CCXLIII, Роман, словенски калуђер (monachus sclavus), тужи Богдасића и његове због посједа од очевине. Богдасићи су му на силу отели земљишта, једно код Каменмоста, а друго "у Бјелили". Роман наводи да служи у цркви Св. Михајла. Посјед је према

свједоцима добио од митрополита Арсенија и држи га већ скоро 30 година. Одлучено је у корист тужиоца.

Роман је био посљедњи монах на Превлаци. У то вријеме, митрополит Арсеније је прешао у манастир Пречисту Крајинску, а Роман је остао да сам брани интересе цркве у према православној цркви, непријатељски расположеном окружењу. Његовој очајној ситуацији су доприносиле како локалне тако и млетачке власти, заокупљене жучним вјерским распрама⁵. Управо је 1431. година вријеме сазивања Базелског синода од стране папе Мартина V (којег спомињу и наши извори, види књигу V AN, пагина 21: Мартин је склопио са Јоаном Palailogom уговор о одржавању унионистичког концила) и устоличења папе Eugenia (1431-1437, вл. име Gabriele Condulmaro), рођеног у Млецима г. 1383. и ватреног поборника енергичног наступа према неистомишљеницима (прије свега према хуситском покрету). Еугеније је такорећи у посљедњем тренутку успио да спаси за папски престо скоро већ изгубљени примат у одлучивању, што, разумије се, није могло проћи без великих натезања. Сам велики Никола Кузански (Nicolaus de Cusa, 1401-1464) је у свом славном спису De concordantia catholica заговарао права концила на уштрб папинске надмоћи. Еугеније је упозоравао на опасност од Турака. Био је униониста и превазишао је шизму која је толико мучила његовог претходника (Мартин V је имао чак два конкурента, Бенедикта XIII и Климента VIII). Сам је вршио дужност папинског легата у Грчкој за вријеме Григорија XII.

На стр. 271, folio CCXLIV-CCXLVII, налази се запис о парници Прибоја и браће против Медоја, Ратка и Николе, браће Петројевић, због 3 стара жита које су имали да уплаћују сваке године а нису то чинили, иако је било уговорено. Наиме, Прибоје је земљу обрађивао и годишње је плаћао ливел. "Те земље", наставља, "обрађивали смо 20 година, а кад смо се са својом дружином, Лијешевићима, предали узвишеном господству млетачком, дошао је Балша и Ђурашевићи и попалили и плијенили Лијешевиће због наше вјерности Млецима, а ми побјегли у Котор. Видјевши, да су Ђурашевићи побиједили и да се Жупа побунила против Млетака, нисам се усудио вратити на своје огњиште".

Прибоје је, дакле, повјерио свој посјед кумовској породици. Како се дуже није јављао, та је породица отуђила земљу. Иста ситуација се понавља у сљедећем запису, само са другим протагонистима.

Парница није настављена.

На стр. 273, folio CCXLVIII-CCLI, почиње процес Миоцина Страциновића и његове браће и синоваца против Ратка Кандића због посједа. Док је Миоцин био у Апулеји "када је избио рат" ("scampado per la

guerra passada"), Ратко је себи присвојио његову земљу и тако, "када смо се вратили из Луштице, нашао сам посјед у Ратковим рукама. Свједочено је да је Миоцинус купио земљу прије 30 година од митрополита Арсенија, а кад је избио рат, отишли су Миоцин и остали у Апулеју. Миоцин је био један од многих грбаљских земљопосједника који су бјежали ван млетачке територије да избјегну крвави обрачун власти са побуњеним кметовима. У Грбаљском пољу су током XV. вијека избиле четири буне (1421-23, 1432-33, 1448-52 и 1462-69г.) огорчених кметова против которских земљопосједника. Арсенија је замијенио митрополит Давид који је Ратка задужио да сачини списак посједа без патрона. Друго свједочење спомиње продају посједа Миоцину од стране Арсенија. Трећи свједок, славенски гласник "Radicius" (praeco sclavus), свједочио је слично као и остали свједоци. Суд је дао за право Миоцину.

На стр. 279, folio CCLII-CCLV, удовица Живка Сладана, Раде тужи Стојка Братосалића који је тражио да се дуг њеног бившег мужа наплати у виду куће, но Раде је имала у кући уложен свој мираз од 40 перпера. Суд је одлучио у њену корист, настојећи да задржи мираз, јер которски статут даје предност миразним правима жена пред правима дужника и не допушта да се миразом јемчи приликом склапања уговора о зајму.

На стр. 286, folio CCLVI-CCLVII, налазимо процес сер Синика Брајана против морнара Миладина Богића, Радивоја и Богдана, који тужи горе наведене морнаре због невраћених ствари (бисаге, торбе) које су се налазиле на барци. Барку су напали и опустошили Будвани (пирати из Будве). Када је Димитрије, слуга сер Симика, тражио ствари, морнари су му одговорили да се те ствари налазе у потпалубљу и да не могу да их пронађу. Радило се о гардероби и стварима за личну употребу, које су тада представљале велику вриједност.

Помени гусара, посебно са подручја ривалских градова Будве и Бара, присутни су и у другим изворима⁶. Присутан и сер Стефан словенски канцеларијус.

На стр. 290, folio CCLVII-CCLIX, налазимо запис о процесу између Маруше, кћерке Милетика, против господина Милатика или његових синова, због чамца (corui) који је припадао њеном ујаку Стјепу.

На страни 296, folio CCLX-CCLXI, исту је Марушу оптужио Трипко, син Мата Славковог. Трипко је тражио новац на обали изван градске капције у присуству свједока, но, како не може да изнуди новац од Маруше, моли да тако учини суд.

Маруша је насљедила иметак Стјепа Контругела, те тужилац потражује дуг покојног Стјепа у висини од 6 перпера од ње. Након што је

свједочено да Стјепо, како се говори, није порицао дуг, али није тренутно имао новца, суд је ипак дао за право Маруши која је свједочила да је у заоставштини било новца, те није вјероватно да би Тгiрiсiс правио дугове.

На страни 300, folio CCLXII-CCLXV, налазимо парницу између Богослава Црнопера из Грбља и сер Луке Јаковог, због посједа. Лука тврди да му је земља дата под "livei", и као свједоке наводи сусједе. Међутим, ови су свједоци непоуздани, јер према Статуту свједочанство посадника (меторса) не важи.

Парница је одложена јер предмети такве врсте спадају у надлежност кнеза у складу са привилегијама становништва из Жупе.

На стр. 305, folio CCLXVI-CCLXIX, забиљежен је процес магистра Марина Бубанића златара против Урбана, свог нерођеног (усвојеног) сина. Отац тужи Урбана, "свог неваљаног сина" ("mio figlio malcontento") да је ласкањем и наметањем раздора између њега и његове супруге, мајке реченог Урбана, извукао од оца 300 перпера. Пресвитер Матија Херсимани је у својству свједока потврдио да су код њега прије неког времена долазили златар Марин са својим колегом Руском и Урбаном, и онда је Марин стао да јадикuje, да има "лош живот са својом супругом" и да жели да се сачини исправа о дугу за Урбана. Отац тврди да је исправа неважећа. Урбан се бранио, да је исправа у складу са чињеницама. Суд га је ослободио оптужбе.

На стр. 318, folio CCLXX, Милан Сабетић и Љешко занатлија воде парницу због међа својих посједа. Кнез и судије доносе одлуку да суд изађе на лице мјеста и испита спор јер се одлука о међама доноси тек након увиђаја спорних земљишта.

На стр. 341, folio CCLXXI-CCLXXIX, Прибислав Бојеславић води парницу против Стојне, удовице покојног Добрушка. Горе наведена је код себе држала одјећу, ствари и новац брата тужиоца. Стојна пориче оптужбу, јер о стварима не постоји писмена исправа ("nixun dochumentto"), а она сама је узела само свој мираз. Парница је одложена за каснији рок.

На стр. 344, folio CCLXXX-CCLXXXII, тужи сер Стефан Лауренцијев крчмара Марина Скаљешу због невраћеног новца за вино.

На стр. 347, folio CCLXXXIII-CCLXXXIV, налази се запис парнице између Петра и Марка Шафрановића и госпе Радуле, удовице покојног Марина Сућа. Њихов брат је, наиме, удао своју кћер Добрицу са миразом у новцу, половином куће и једног винограда. Добрица је умрла, и како је Андрија био задужен код Радуле, иста је силом ушла на његов посјед, иако је земља била одређена за мираз Добричиној кћери Живани. Из садржаја

парнице слиједи да је умро и Андрија. Његова браћа су тражила да суд присили Радулу да ослободи посјед, јер представља саставни дио мираза. Радула је посредништвом свог адвоката доставила исправу о томе да јој је био споменути посјед препуштен и како према одредби Статута посједовање земљишта дуже од двије године постаје трајно, одлучено је у корист Радуле.

На стр. 357, folio CCLXXXV-CCLXXXVII, Радослав Ивковић тужи госпу Катарину Мако, удовицу сер Нала Ситића, и њене синове, због посједа. Наиме, Јаке, Катаринина нагло преминула свекрва, дала му је на обрађивање земљу од које су се приходи дјелили на пола. Чим је Јаке умрла, Катарина је узела све. Катарина тврди да се ради о недоказивим тврдњама. Парница нема наставка.

На стр. 366, folio CCLXXXVIII-CCLXXXIII, тужи Маруша, супруга Групка Касомора, своју баку Марушу, због ствари које јој је дала на чување, када је харала куга. Но, читајући овај испреплетени запис, сазнајемо да се Маруша појавила на суду само једанпут, затим је њену бабу тјерао на одговорност Групко и то због жениног мираза. Групко, наиме, жели да се мираза домогне, а баба износи прилике у којима се налазио брак Маруше и Групка; Групко је, према њеним наводима, своју жену тукао, злостављао, продавао је и залагао њене ствари, а уз то Маруша је мираз добила када се удала први пут. Баба сумња да је Групко своју жену истјерао из куће, и плаши се да је сада сигурно већ мртва. Групко јој реплицира, да из куће није тјерао жену, него горе наведену бабу и њену кћер, своју ташту; па иако је Маруша мртва, он има право на њен иметак. Суд је поништио оптужбу јер је Групкова жена Маруша побјегла и Групко није могао да докаже да га је овластила за било које имовинске трансакције.

Овај запис се издваја својом драматичношћу и сликовитошћу у погледу менталитета и мјестимично небираног начина говора савременика.

На стр. 379, folio CCLXXXIV-CCC, налази се парница између сер Стефана Лауренција и сер Добрушка Дапика због товара платна. Стефан тражи од Добрушка половину од 4762 либри вуне, половину најма за складиште и других трошкова. Добрушко се брани како је само узео од Стефана новац на добит, попут других которских трговаца. Вуну је смјестио у магацин. "Када сам се послје епидемије вратио у Котор, нагодили смо се са Стефаном да вуну треба отпремити у Фирмо".

Унесено у књиге као протест.

На стр. 384 Парница Ивана сина Доброслава и Радуле, супруге Марка Мердијевића. Иван се тужи да је био јемац за Радулу код Грлице, жене Мила Меријевића. Осуђен је да плати, а новац тражи натраг.

На стр. 386, folio CCCI, налазимо посљедњи запис парнице. Анукла, кћер Марина Гамберосија, у другом браку са Јакшом Клисанијем покренула је парницу против Анке, своје бивше јетрве, удовице Симика Гамберосија, брата Анукле, сада жене Никше Кистића из Пераста. У питању је посјед. Спорни посјед је припадао Јулијану, првом мужу Анукле, на основу миразног уговора. Јулијанови повјериоци су тражили посјед, а Ануклин отац и брат су га запосјели да би заштитили њена права. Анка је тврдила да са тим нема везе. Суд је одлучио у складу са принципом неповредивости миразног уговора и наредио је повјериоцима да се повуку.

Овим записом се приводи крају препис IV. књиге - није, дакле завршен. Но и у овом стању, он је веома занимљив за истраживаче. Како слиједи из прегледа, локалне власти у Котору, су се веома тешко сналазиле у испреплетеним, замршеним имовинским приликама, посебно када се радило о становништву из Грбља и других сеоских подручја. Зато је велики број парница без коначне пресуде. Очигледно је да превасходно овом чињеницом морамо да образложимо конфузност записа; уз то, судије су биле страног поријекла. 1430. година је година датирања Катастика Грбља (*Catasticum carubbinorum Zoppe de Gherbili Communitatis Catari*). Као власници већином су наведени которски племићи и грађани, али и општина. Конфузности је доприносила и недовољна способност прецизног изражавања: знање латинског језика је у то вријеме опало а талијански текст врви дијалектизмима; уз то, недовољно реторичко образовање (мислимо на средњевјековну реторику, не реторику у данашњем смислу ријечи, дакле подразумијевану не само као учење о језичкој комуникацији, него као културни основ теоретског знања и практичног понашања образованог човјека) писара је очигледно спречавало било какву елеганцију или бар јасноћу тамо гдје је било потребно описати сложеније проблеме. Код овакве шаренолике слике, коју нам пружа садржај IV књиге *Acta notarilia*, не желимо да се упуштамо у генерализације; Међутим, оно што пада у очи код готово свих парница, јесте опадање морала и каткад и десператство учесника спорова, као и недовољно поштовање судских органа. Уочавамо да је которска општина формално, дакле у области правних норми, разликовала личну власт и јавни положај, што је свакако била појава коју су градови уносили као новину у средњевјековно друштво. Но, у пракси, ми много више сријећемо силу. Властела се још увијек понаша као феудална, дакле, поистовјећује јавну власт и своје искључиво личне интересе. Градске власти немају механизме како да наметну своје ставове. То је свакако била посљедица свих драматичних збивања у Котору и у непосредној околини, убрајајући и кугу, буне, политичку несигурност. Ту је и губитак религиозног ослонаца због, у тим временима израженог, раздора унутар католичке цркве која је у то вријеме била на ивици краха. Епидемије, су пак,

проузроковале олабављење породичних веза и понашање странака је посве примитивно, неконтролисано. Можемо само замислити степен примитивизма учесника ако је у сам запис ушло толико сочних и жучних ријечи. Контрола понашања је обиљежје тек наступајућих времена (тек са доласком централизације, стицање привилегија и другог зависи и од понашања), засада, песница (и оружје) је још увијек пресудни аргуменат. Поједностављено речено, стоји да власт приграби још увијек онај ко је способан да у веома кратком времену окупи шачицу наоружаних мушкараца. Свједоци смо, заправо, прелазне фазе од средњег вијека у вијек нови, вијек грађанства. И као свака прелазна фаза, и ова је тешка, крвава и тужна сама по себи, а на овим просторима по правилу још тежа и крвавија због непријатељског окружења.

Mr. Lenka Čelebić

EINE TRANSSKRPTION DES IV BUCHS VON ACTA NOTARILIA IM STATSARCHIV KOTOR

RESUMMEE

Nachdem die reichen handschriftlichen Quellen, die sich im Staatsarchiv Kotor verbergen, auf Veröffentlichung erst warten, macht sich der Forscher mit ihnen durch Vermittlung der Übersichten bekannt. Zu diesen gehört auch vorliegender Artikel, der sich auf eine handschriftliche Abschrift des Originals bietet.

Den Inhalt der Transkription schaffen Gerichtprotokolle von Justizstreiten, wie es die Notare eingeschrieben haben. Wir finden hier viele interessante Angaben vom Leben, von den Gewohnheiten, von der justiz und vom politischen Hintergrund in Kotor, und zwar waehrend eines Jahres 1430/31. Es gibt meistens un die Streiten ums Eigentum wie des Landes. so auch verschiedener Sachen, oder wegen der kleineren Delikten. Dramatisches Bild, dem wir zuschauen, schliesst sich vollständig in den europaischen Rahmen dieser Etappe ein: Seuche, Verlierung der Sicherheit, Unruhen, Zerruetung der Ordnung. "Mundus senescit".

Die Protokolle sind teilweise altitalienisch, bzw. mit Gebrauchdes altdalmatinischen romanischen Dialekts, und teilweise lateinisch geschrieben.